

Zuzanna Golec

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
zuzanna.golec.1997@gmail.com

Horror (w) rzeczywistości

The Horror of Reality

**Dariusz Brzostek, *Wola nie-wiedzy. Horror postmodernistyczny
czy groza późnej nowoczesności?*,
Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2020.**

DOI: 10.12775/LL.3.2023.013 | CC BY-ND 4.0

Wola nie-wiedzy. Horror postmodernistyczny czy groza późnej nowoczesności? to monografia będąca opisem realiów późnej nowoczesności, opartym na analizie dzieł przynależących gatunkowo do fantastyki grozy. Ich interpretacje autor przekłada na rzeczywiste, jednostkowe oraz kolektywne lęki obecne w zachodniej kulturze. Horror filmowy i literacki przeplata się z teoriami dotyczącymi funkcji strachu jako narzędzia kontroli społecznej, a więc znacząco kształtującego otaczającą nas rzeczywistość. Na treść książki składa się wiele zagadnień, w tym: schematy opowieści grozy, z podkreśleniem narracji skupionych na specyficznej relacji między drapieżnikiem a ofiarą, kulturowe strategie konstruowania „niemożliwego” czy rozważania nad wypartym oraz niesamowitym (zaczerpnięte z Freudowskiej psychoanalizy). Autor wykorzystuje klasyczne teorie dotyczące kondycji psychicznej podmiotu, zależnej od złożonych kontekstów kulturowych, aby – za sprawą wybranych dzieł popkulturowych – trafnie odwzorować charakter późnej nowoczesności, przedstawionej przez różnorakie lęki społeczne, takie jak strach przed instytucjami totalnymi lub potencjałem wiedzy możliwej do zdobycia za pośrednictwem Internetu.

Książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii i filmografii. Na początku rozważań autor przytacza jedną ze swoich publikacji

(*Literatura i nierozum. Antropologia fantastyki grozy*, Toruń 2009), zrozumiale i skrótowo przedstawiając zawarte w niej tezy i metody badawcze. Służy to weryfikacji niektórych wcześniejszych refleksji przy jednoczesnym wykorzystaniu nowej metodologii oraz większej liczby źródeł. W ten sposób czytelnik naprowadzony zostaje na konkretny sposób myślenia o koncepcjach zawartych w książce, co ułatwia świadome przyswajanie nowych tez autora.

Rozdział pierwszy – *Kulturowe konstruowane grozy. Fabularny schemat horroru, potwór i afekty* – stanowi analizę fabularnej konwencji tekstów fantastyki grozy w oparciu o relację pomiędzy protagonistą (ofiara) a antagonistą (oprawcą); antagonistą jest tutaj reprezentowany przez filmy z podgatunku *animals killers*, istoty hybrydalne i budzące wstręt abiekty. Przedstawienie napięć pomiędzy nimi pozwala na wyodrębnienie perspektywy ofiary, czyli proponowanego przez Brzostka sposobu na interpretowanie zauważalnych schematów w utworach przynależących do gatunku horroru.

Rozdział drugi – *Kulturowe konstruowanie niemożliwego. Horror (w) późnej nowoczesności* – to rozbudowane, dogłębne omówienie kulturowych praktyk wytwarzania „niemożliwego” (zjawiska zaprzeczającego empirycznym możliwościom ludzkiego rozumienia świata), stającego się następnie źródłem grozy – w obrębie świata przedstawionego w wybranych tekstach kultury, ale też w otaczającej nas rzeczywistości. Ta poznawcza niepewność odnoszona jest z kolei do nauki, polityki, prawa oraz innych instytucji społecznych, kreujących jednostkową i społeczną tożsamość w późnej nowoczesności.

Część trzecia – *Między powrotem wypartego a tęsknotą za potworem* – stanowi próbę odpowiedzi na pytania o to, jakie rodzaje narracji powracają regularnie we współczesnych dziełach fantastyki grozy, w tym jakie jest znaczenie ich potencjału redystrybucyjnego w odniesieniu do realiów dominującego w kulturze Zachodu ustroju kapitalistycznego. Najważniejsze wątki w opisywanym rozdziale dotyczą intertekstualności, jak również nostalgicznego wymiaru współczesnych horrorów. Brzostek stawia tu ciekawą tezę na temat zmiany zachodzącej w dzisiejszym kinie grozy, określając nowoczesne horrory jako „filmy (niezamierzenie) nostalgiczne” (s. 172), których podstawową funkcją jest nie tyle budzenie grozy, ile przypominanie o dawnych lękach – a te, skonfrontowane z przerażającą rzeczywistością późnego kapitalizmu, stają się źródłem swoistego komfortu.

Przedostatni rozdział – *Realne monstra. Lęk przed instytucją* – rozpoczynają rozważania dotyczące zagadnień bezpośrednio związanych z codziennym funkcjonowaniem instytucji władzy oraz mediatyzacji kulturowej rzeczywistości. Właśnie dlatego czwarta część monografii może być dla wielu czytelników bardziej angażująca, czego przyczyny należy doszukiwać się w treściach nawiązujących do aktualnych doświadczeń społecznych. Precyzując, można powiedzieć, że została ona poświęcona specyficznemu rodzajowi lęku, czyli strachowi przed instytucjami kształtującymi krajobraz naszej codzienności. Autor zdecydował się tutaj przeprowadzić analizę na przykładzie grozy, której źródłem stała się władza psychiatryczna, produkująca wzorce Inności i potworności. Odwołuje

się przy tym do klasycznych prac Michela Foucaulta, przede wszystkim *Narodzin kliniki* i *Historii szaleństwa w dobie klasycyzmu*, które stanowią podwaliny krytyki instytucji psychiatrycznej i postrzegania choroby psychicznej jako problemu społecznego, a nie medycznego. Brzostek wnikliwie bada też produkowanie potworności w dyskursie psychoanalitycznym, punktując freudowskie inspiracje literaturą grozy i analizując wielopoziomowe przenikanie się dyskursu psychiatrycznego i fantastyki grozy.

Głównym przedmiotem badań w ostatniej części monografii – *Groza (w) sieci, czyli pokusa paranoi* – jest internet, a dokładniej dostarczane przez to specyficzne środowisko medialne narzędzia do rozpowszechniania, tworzenia i przekształcania utworów fantastyki grozy. Ponadto autor skupia się na zjawiskach wynikających z globalnej dystrybucji horroru w ponowoczesnej formie, czyli teoriach spiskowych lub treściach o charakterze paranoicznym, wysuwając niezwykle ciekawą propozycję badawczą w postaci hermeneutyki paranoicznej.

Zróżnicowany zakres analiz Dariusza Brzostka oraz przytoczona przez niego imponująca egemplifikacja filmowa sprawiają, że *Wola nie-wiedzy. Horror postmodernistyczny czy groza późnej nowoczesności?* jest monografią udowadniającą rolę popkultury i powstających w jej obrębie produktów w charakteryzowaniu oraz badaniu zjawisk definiujących postawy społeczeństwa zauważalne w realiach późnej nowoczesności. Książka to fascynujący, bogaty w odniesienia opis mechanizmów lękowych, przywołujący kluczowe teorie opisujące współczesność oraz dysponujący imponującą filmografią, stanowiącą tutaj swoistą nobilitację kina grozy jako źródła funkcjonalnych informacji o doświadczeniu rzeczywistości. Brzostek nie tylko interpretuje wybrane przykłady przez pryzmat teorii społeczno-kulturowych, ale też traktuje filmowe (i cyfrowe) teksty jako wykładnie zjawisk i postaw współczesności. Uwzględnienie paranoicznego modelu „odczytywania” zjawisk codzienności charakteryzującego obieg cyfrowy stanowi unikalny i interesujący wkład w badania nad horrorem. Monografia Brzostka wpisuje się w ten sam paradygmat badawczy co kluczowe prace Słavoja Žižka, łącząc ze sobą popkulturowe doświadczenie codzienności i wnikliwe analizy zjawisk społecznych, które doświadczenie to warunkują. Dobrane przykłady świetnie obrazują tezy pracy dotyczące roli polityki strachu w funkcjonowaniu społeczeństwa. Książka napisana jest językiem specjalistycznym i precyzyjnym, co w obliczu ogromu pozycji bibliograficznych staje się zaletą monografii, ponieważ autor klarownie przedstawia tezy, sprawnie i dokładnie rekonstruuje przy tym kluczowe teorie, na których opiera swoje refleksje. Wszystko to sprawia, iż *Wola nie-wiedzy. Horror postmodernistyczny czy groza późnej nowoczesności?* jest pozycją istotną i potrzebną na gruncie polskich badań – zarówno kulturoznawczych, jak i filmoznawczych.